

2.1. Встановлення особи злочинця за допомогою сучасних інформаційних технологій

Підвищення ефективності боротьби зі злочинністю вимагає всебічного наукового дослідження об'єктивно існуючих явищ та притаманних їм тенденцій і закономірностей. Реалії життєдіяльності людства в умовах інформаційного суспільства такі, що, наприклад, тільки в Україні кількість абонентів мобільного зв'язку на початку 2014 р. перевищила 62 млн при чисельності населення менше 45,5 млн осіб (багато хто є абонентами декількох операторів, а більше 40 % одночасно користуються не менш ніж двома мобільними телефонами). При цьому структура продажів електронних засобів комунікації свідчить про стійку тенденцію до домінування смартфонів, що підтримують Інтернет-комунікації, над традиційними мобільними засобами зв'язку. Прогнозується, що до 2017 р. кількість підключень до мобільних мереж у світі сягне 9 млрд, що істотно перевищить актуальну на той час чисельність населення нашої планети (7,4 млрд). До 2020 р. на

Землі налічуватиметься 50 млрд активних мобільних пристроїв, переважна більшість підключень яких припаде на так звані М2М-системи, в яких електронні пристрої, що належать різним особам, будуть «спілкуватися» між собою. Серед користувачів Інтернетом станом на початок 2014 р. вже було більше 50,0 % повнолітнього населення України, 57 % – Росії і 85 % – США¹, а до 2020 р. прогнозується залучення до Інтернет-комунікації усіх жителів Землі².

Тотальна інформатизація суспільства й зумовлені нею гіперпідключеність та Інтернет-залежність стали причиною протікання життєдіяльності більшості індивідів одночасно в реальному й віртуальному просторах з відповідним слідоутворенням обох вимірах унаслідок використання засобів мобільного зв'язку, електронної пошти, електронних систем платежів, кредитних, платіжних і дисконтних карт. Усе частіше хронологія життя сучасної людини відображається в миттєвих і sms-повідомленнях, умісті електронної пошти, записах в електронних адресних книгах і календарях, фотознімках і відеороликах, статусах на сторінках у соціальних Інтернет-мережах, блогах тощо, створюваних самою особою, а також у доріжках електронних слідів, що генеруються використовуваними людиною електронними пристроями незалежно від волі останньої. Характерна криміналістична особливість кіберпростору полягає в тому, що взаємодіючи в ньому об'єкти (файли даних і програм), які беруть участь у процесі створення слідів, що виникають при цьому, не мають зовнішньої будови. Відповідно весь арсенал засобів і методів роботи з матеріальними слідами, накопичений трасологією, в цьому випадку виявляється практично непридатним, що зумовлює актуальність криміналістичного дослідження електронних носіїв інформації.

¹ Див.: Половина дорослих українців користуються Інтернетом [Електронний ресурс] // Укр. правда. – 2013, 28 жовтня. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2013/10/28/>.

² Див.: Прогноз Google: К 2020 году все люди будут соединены всемирной сетью [Електронний ресурс] // Зеркало недели. – 2013, 20 червня. – Режим доступу : <http://zn.ua/TECHNOLOGIES/>.

Місцями зосередження домінуючих масивів достовірних персональних даних стали інтегровані автоматизовані банки даних і автоматизовані інформаційно-пошукові системи різних державних органів, банки даних кредитних історій, програм лояльності різних суб'єктів господарювання, online-анкети соціальних Інтернет-мереж, у яких у цілому світі вже зареєстровано понад 5,7 млрд профілів¹.

Характерним для сучасної людини стало позиціонувати можливості електронних пошукових систем як продовження власного інтелекту, а електронні сховища інформації як розширення своєї власної пам'яті, довіряючи все більшу кількість аналітичних функцій штучному інтелекту, а конфіденційної інформації – електронним носіям. Виступаючи творцем і розповсюджувачем власного контенту та споживачем чужого, людина неминуче залишає в кіберпросторі віртуальні сліди своєї діяльності. За цими слідами можна встановити не тільки фізичні параметри часу та місця вчинення тієї чи іншої дії, але й з високим ступенем імовірності вирішити низку діагностичних завдань з формування психологічного профілю відображеного суб'єкта та прогнозування його майбутньої поведінки.

Глобальне поширення і легкодоступність цифрових засобів фотофіксації, аудіо-, відеозапису, а також Інтернет-ресурсів, що надають необмеженому колу осіб можливість безкоштовного розміщення різних матеріалів у вільному доступі, «породили, так званий інформаційний ексгібіціонізм, коли найменший рух «звивини мозку» або афективний імпульс виставляються на загальний огляд»². При цьому, лавиноподібний розвиток Інтернет-спільнот, основним контентом яких слугує візуальний матеріал (наприклад, Instagram, Pinterest або Pinme, орієнтовані на зберігання, демонстрацію і обмін фото та/або відео- зображень), призвів до

¹ Див.: Названы самые популярные социальные сети в мире // Фокус. – 2014, 11 січня. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://focus.ua/tech/294534/>.

² Голова А. Г. Трансформації в соціальних медіа в сеті Інтернет: соціокультурний аналіз / А. Г. Голова // Вісн. Нац. ун-ту «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2013. – № 1. – С. 233.

домінування в змісті комунікації візуальної складової і переходу від логосфери до іконосфери, зростання популярності такого жанру фотозйомки, як selfie. Використання тандему фото-, відеокамери і соціальної мережі дозволяє Інтернет-користувачам мислити й спілкуватися образами, скорочуючи час для комунікації, а органам досудового розслідування за наявності правових підстав і з дотриманням визначеної законом процедури – встановлювати місця їх перебування завдяки автоматичній фіксації у файлі фотозображення даних про географічне місце і час здійснення зйомки.

Відсутність інформаційної культури та нехтування елементарними заходами інформаційної безпеки іноді призводить до курйозів, коли керований марнославством підозрюваний у вчиненні тяжкого злочину здійснює самовикриття, розміщуючи на своїй персональній сторінці в соціальній мережі власне фото (mugshot), запозичене з сайту поліцейського департаменту під грифом Wanted («Розшукується»).

Часто в мережу «викладаються» матеріали фото-, відеофіксації злочинної діяльності, здійснюваної їх автором одноособово або в співучасті¹. Останнім часом загрозливої тенденції набуло демонстративне поширення ісламськими бойовиками через Всесвітню мережу відеозаписів страти американських журналістів Дж. Фоулі та С. Сотлоффа, шотландського волонтера Д. Хейнса та британського таксиста А. Хеннінга з публічними погрозами на адресу країн Заходу від імені так званої Ісламської держави Іраку і Леванту². А необхідність у збиранні інформації про приховану причетність до тероризму в нашій країні Російської Федерації³, унаслідок якого станом

¹ Див.: Резонансное преступление в России: групповое изнасилование несовершеннолетней школьницы выложили в интернет [Електронний ресурс] // Цензор.Нет. – 2014, 28 вересня. – Режим доступу : <http://censor.net.ua/news/304618>.

² Див.: Исламские террористы обезглавили очередного заложника [Електронний ресурс] // Зеркало Недели. 2014, 4 жовтня. – Режим доступу : <http://zn.ua/WORLD/>.

³ Див.: Как российские войска из террористов на Донбассе превращаются в «миротворцев». [Електронний ресурс] // Цензор.Нет. – 2014, 3 жовтня. – Режим доступу : http://censor.net.ua/photo_news/305413/.

на 30 вересня 2014 р. загинули 3627 людей, ще 8447 отримали поранення, 379 тисяч були вимушені переїхати зі сходу України в інші регіони, а більше 426 тисяч – у сусідні держави¹, зумовила створення вітчизняними громадськими активістами спеціального Інтернет-сайту dokaz.org.ua, на якому щоденно акумулюються фото та відео, 90% з яких координатори сайту отримують із відкритих джерел – сторінок у соціальних мережах росіян, на яких ті зізнаються у своїй причетності до заворушень на Донбасі, зокрема, розміщують власні світлини зі зброєю, військовою технікою, полоненими й загиблими українськими воїнами тощо².

Криміналістично значимим можна визнати той факт, що традиційне коло ознак, які сприяють ототожненню живої людини, нині розширилося за рахунок ідентифікаційних ознак використовуваних нею транспортних комунікаційних мереж і кінцевого обладнання. До їх числа слід віднести: абонентський номер (сукупність цифрових знаків для позначення (ідентифікації) кінцевого обладнання абонента в телекомунікаційній телефонній мережі загального користування у форматі: код країни – код зони або оператора – абонентський номер у мережі; ідентифікатор користувача (User Identifier, USER ID); міжнародний ідентифікаційний номер мобільного терміналу (міжнародний ідентифікатор обладнання мобільної станції) (International Mobile Equipment Identity, IMEI); міжнародний ідентифікаційний номер мобільного абонента (міжнародний ідентифікатор мобільного абонента) (International Mobile Subscriber Identity, IMSI); ідентифікаційна телекомунікаційна картка (засіб, що використовується для іден-

¹ Див.: ООН: Жертвами неоголошеної війни на Донбасі стали понад 3600 людей [Електронний ресурс] // Укр. правда. – 2014, 4 жовтня. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2014/10/4/>.

² Див.: Для збору інформації про причетність РФ до тероризму в Україні створено сайт [Електронний ресурс] // 5 канал. – 2014, 8 липня. – Режим доступу : <http://www.5.ua/ukrajina/suspilstvo/item/388427/>; Олександр Аргат: Проект dokaz.org.ua допоможе довести безпосередню присутність Росії у кризі на Донбасі [Електронний ресурс] // УКМЦ. – 2014, 8 липня. – Режим доступу : <http://uacrisis.org/ua/oleksandr-argat/>.

тифікації кінцевого обладнання абонента в телекомунікаційній мережі (SIM-карта, USIM-картка, R-UIM-карта тощо); серійний номер обладнання мобільної станції (Electronic Serial Number, ESN); міжнародний ISDN номер мобільної станції (Mobile Subscriber ISDN Number, MSISDN), мережева адреса в Інтернеті (IP-address). Дослідження віртуальних слідів взаємодії цих пристроїв служить встановленню широкого кола обставин розслідуваної події.

З метою забезпечення органів кримінальної юстиції інноваційним «продуктом», призначеним для своєчасного встановлення місця знаходження й ототожнення розшукуваних осіб (у тому числі дистанційно), перспективним напрямком розвитку криміналістики слід визнати:

1) створення та пристосовування до виконання криміналістичних завдань широкого спектру інформаційних технологій (наприклад, технологій аналізу метаданих абонентів стільникового зв'язку й мережевого аналізу; автоматичного пошуку, розпізнавання та ідентифікації осіб за цифровими фото-, відеозображеннями, розміщеними в мережі Інтернет; безконтактного автоматизованого розпізнавання емоцій за фотоеталонами (патернами) їх мімічних виразів; побудови картографічних геоінформаційних схем переміщення абонентів тощо), а також розробку криміналістичних рекомендацій комплексного використання цих інформаційних технологій з урахуванням здобутого позитивного досвіду впровадження наукових розробок¹ і використання відкритих online-джерел суб'єктами, які володіють ресурсами для першочергового впровадження подібних інновацій (власниками найбільших соціальних Інтернет-мереж, провідними рекрутинговими агенціями, колекторськими компаніями, операторами ринку таргетованої реклами тощо). Використання потенціалу соціальних Інтернет-мереж уже сприяло розшуку органами МВС

¹ Захарченко О. В. Діяльність слідчого з розшуку та встановлення місцезнаходження обвинуваченого : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Захарченко. – Х., 2012. – 20 с.

Україні 15% зниклих без вісти дітей¹, а мобільного зв'язку – пошуку жертв техногенних катастроф²;

2) організація навчання та доведення до автоматизму навичок виявлення, попереднього дослідження, фіксації й вилучення слідчими не тільки традиційних матеріальних чи інтелектуальних, а й віртуальних слідів; самостійної роботи з електронними носіями інформації та електронними засобами фіксації, копіювання, зв'язку, контролю й забезпечення захисту осіб, радіоелектронними засобами, транспортними телекомунікаційними мережами та електронними інформаційними системами; проведення слідчих і спеціальних слідчих дій, зумовлених упровадженням у практику інформаційних і телекомунікаційних технологій, здійснення окремих процесуальних дій в дистанційних режимах відео- та телефонних конференцій. Наприкінці 80-х початку 90-х рр. минулого століття в кримінально-процесуальному законодавстві деяких європейських країн виник інститут так званих спеціальних слідчих дій, який відносно недавно був упроваджений і в процесуальне законодавство деяких країн пострадянського простору у вигляді «таємних», «негласних слідчих (розшукових)», «оперативних» та інших дій і заходів. Так, у ст.ст. 260, 263, 264, 267–270 КПК України свою законодавчу регламентацію отримав цілий ряд негласних слідчих (розшукових) дій, заснованих на використанні інформаційних і телекомунікаційних технологій: аудіо-, відеоконтроль особи; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; встановлення місця знаходження радіоелектронного засобу; спостереження за особою, річчю або місцем; аудіо-, відеоконтроль місця. Статтями 115–118

¹ Див.: Соцсети помогают украинской милиции искать пропавших детей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imena.ua/blog/network-helps>.

² Див.: Место падения пропавшего Sukhoi Superjet 100 обнаружено с помощью сигналов мобильных телефонов [Електронний ресурс] // SVIT24.NET. – 2012, 10 травня. – Режим доступу : <http://svit24.net/events/42-events/>; Под завалами ТЦ в Риге ищут людей по звонкам на мобильные [Електронний ресурс] // Известия. – 2013, 23 листопада. – Режим доступу : <http://izvestia.kiev.ua/ru/news/37197>.

КПК Естонії передбачені такі дії, як: приховане спостереження, прихований огляд і заміна об'єкта; прихований огляд поштово-телеграфних відправлень; збирання відомостей про повідомлення, що передаються через канали зв'язку загального користування; негласне прослуховування й негласне візуальне спостереження повідомлень та іншої інформації, переданої через телекомунікаційні мережі загального користування. У статтях 134.2 – 134.3 КПК Республіки Молдова регламентовано: негласний процесуальний моніторинг або контроль фінансових угод і доступ до фінансової інформації; документування за допомогою технічних засобів і методів, а також локалізація та відстеження об'єктів через глобальну систему позиціонування (GPS) або за допомогою інших технічних засобів; збір інформації від постачальників послуг електронних комунікацій тощо;

3) модернізація таких тактичних операцій, як «Викриття злочинця», «Пошук і встановлення осіб, які переховуються від слідства», «Встановлення співучасників злочину» тощо за рахунок уключення в їх структуру ситуативно зумовлених систем вище згаданих спеціальних слідчих дій, у тому числі таких, що сприяють вирішенню тактичного завдання щодо перевірки «цифрового алібі». При плануванні їх проведення необхідно враховувати тенденції, згідно з якими зі зростанням кількості електронних пристроїв, що використовуються однією особою, а також застосуванням особистих смартфонів і планшетів в корпоративних цілях набирають популярність хмарні сховища інформації, що дозволяють завантажувати особисті дані в Інтернет для віддаленого зберігання файлів із правом доступу до них за допомогою необмеженої кількості засобів комунікації. За деякими оцінками, до 2019 р. аудиторія веб-служб, призначених для віддаленого зберігання файлів, сягне 3,6 млрд користувачів, а сумарний обсяг завантажуваних у ці сховища даних складе 3520 петабайт проти 685 Пб у 2013 р.¹ Більшість потужних дата-центрів (центрів

¹ Див.: К концу 2013 года количество аккаунтов в облачных хранилищах достигнет 1 млрд // Internetua. – 2013, 17 грудня. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://internetua.com/>.

Розділ 2. Застосування інновацій і інформаційних технологій ...

обробки даних (ЦОД) розташовані за межами країн, резидентами яких є Інтернет-користувачі¹. Унаслідок цього боротьба зі злочинністю як з екстериторіальним суспільно небезпечним явищем вимагає вироблення навичок високого рівня взаємодії в рамках надання міжнародної правової допомоги.

Національна академія правових наук України

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса

ІННОВАЦІЙНІ ЗАСАДИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Монографія

*За редакцією
академіка НАПрН України В. Ю. Шепітька,
члена-кореспондента НАПрН України В. А. Журавля*

Харків

2017

УДК 343.98 : 001.895

ББК 67.52

І 67

Рекомендовано до друку вченою радою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України (протокол № 11 від 26 жовтня 2016 р.)

Рецензенти:

Коновалова В. О. – професор кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України

Степанюк Р. Л. – завідувач кафедри криміналістики та судової експертології факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Колектив авторів:

Шепітько В. Ю. – Передмова, §§ 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 2.1, 3.1, 3.2; Журавель В. А. – Передмова, §§ 1.2, 4.1, 4.2, 4.3, 4.4; Авдєєва Г. К. – §§ 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 2.3, 3.2, 3.3, 3.4; Білоус В. В. – §§ 2.1, 2.4; Великанов С. В. – §§ 2.5, 3.5; Гетьман Г. М. – § 2.2; Затенаський Д. В. – §§ 2.7, 2.8; Керик Л. І. – § 2.6; Павлюк Н. В. – §§ 4.2, 4.4; Резнікова О. І. – §§ 4.1, 4.4.

І 67 Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції : Монографія / кол. авт. В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, Г. К. Авдєєва та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля. – Х.: Вид. агенція «Апостіль», 2017. – 260 с.

Монографію присвячено проблемам розроблення інноваційних засад техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції. У роботі розкрито сутність інновацій у техніко-криміналістичному забезпеченні діяльності органів кримінальної юстиції, досліджено проблеми застосування новітніх інформаційних технологій у діяльності органів досудового розслідування, інноваційні підходи до використання спеціальних знань у правозастосовній діяльності та питання техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень корупційної спрямованості.

Для науковців, працівників правоохоронних та судових органів, викладачів, аспірантів та студентів юридичних навчальних закладів.

ББК 67.52

© В.Ю. Шепітько, В.А. Журавель,
Г. К. Авдєєва та ін., 2017

© Вид. агенція “Апостіль”, 2017

ISBN